

BÁTONYI PÁL

Báró Orczy István, Dunakeszi zálogbirtokosa

A Rákóczi-szabadságharcban való részvételük miatt a Dunakeszit is birtokló felsővattai Wattay család nagykorú tagjai, János (Pest-Pilis-Solt vármegye első kuruc alispánja) és István (Nógrád vármegye kuruc nemesi felkelőinek zászlótartója) birtokaik egy részét kénytelenek voltak zálogba adni. Dunakeszi területét már valószínűleg 1711-ben zálogba vette orci Orczy István. Az egyezséget családi kapcsolat is segítette, ugyanis Wattay János 17 évesen elhalt lányának férje Petrovay László volt, kinek Zsuzsanna testvérét vette feleségül 1708-ban Orczy István.

A kisnemesi származású Orczy család német eredetűnek és római katolikus vallásúnak tartja magát. A család Somogy megyében volt birtokos, ahol Orci települést, valamint néhány somogyi és vasi részbirtokot tudhattak magukénak. Orczy István 1669-ben született Kis-Pössén Orczy Gergely és Boda Julianna gyerekeként. Iskoláit Kőszegen és Bécsben végezte, majd 1694-ben a győri kanonok Telekessy István szolgálatába szegődött. Telekessy egri püspökké kinevezésével Orczy is Heves megyébe került, ahol 16 évi szolgálata alatt a ranglétrán a püspöki jószágok prefektusa beosztásig jutott el.

Bár többször hivatkozott arra, hogy Buda 1686-os viszályfoglalásában részt vett, sőt megsebesült, ez nem valószínű. A Rákóczi-szabadságharc elején Eger várában a labanc gróf Zinzendorff Ferdinánd alatt egy lovas csapat kapitánya volt, és többször harcolt a kurucokkal, akikhez fogságba esése után kényszerből átállt. 1706-ban, Rákóczitól útlevelell ellátva, Kőszegre utazott ingóságaiért. Valószínűleg ekkor történt, hogy a császáriak őt Rákóczi Ferencnek nézték, és elfogták. 1707-ben, mint Heves megye követe jelent meg az ónodi országgyűlésen. Jó viszonyban volt a fejedelemmel, aki – az okmányok szerint – Gyöngyös városában lévő házát is elcserélte vele. (Valójában Rákóczi házáért egy üres teleket adott cserébe.) Heves vármegye 1708-ban Orczy Istvánt választotta meg toborzó kapitánynak, de a labancok ellen sohasem harcolt.

Petrovay Zsuzsannával 1708. január 18-án kötött házassága révén – anyósa Nyáry Zsuzsa örökéből – jelentős birtokokra tett szert Heves, Nógrád, Gömör, Kishont és Túróc vármegyékben. Esküvőjükön Rákóczi generálisa, Bercsényi Miklós vállalta a násznagy szerepét.

1709-től levelezésben állott a labanc gróf Pálffy Jánossal, valamint báró Sicking tábornokkal, és tudósította őket a kurucok állásáról, terveiről. Sirok és Ajnácskő várak őrségét is ő bírta rá a várak feladására. Ő volt a legfőbb előmozdítója annak is, hogy nemcsak a Heves vármegyei nemesség tette le a hűségi esküt, hanem Eger városa és a vár is megadta magát. (Ekkor Ajnácskő várának kuruc kapitányai Wattay János és István voltak.) 1710-ben kinevezték a hűtlenekké nyilvánítottak (kurucok) javainak összeíró ügyészévé.

1710 és 1715 között Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánja. 1714 és 1734 között ő a Német Lovagrend főinspektora, a jászkunok lovagrendi földesúri főkapitánya. 1716-ban Savoyai Jenő herceg Temesvárnál és Péterváradnál az oszmánok ellen harcoló hadseregének élelmszerszállítója.

A Habsburg hű és buzgó római katolikus Orczy István korai – 1711-től kezdődő – dunakeszi zálogbirtokosi tevé-

kenységét bizonyítja, hogy a faluba nem települtek vissza még 1715-ben sem a labancok elől a mai Tahitótfaluba húzódó családok református vallású tagjai. Orczy valószínűleg azért vette zálogbirtokba Dunakeszit, hogy legyen Budához és Pesthez közeli települése.

1714 szeptemberében egy Vácon lefolytatott tanúkihallgatáson több Dunakeszin lakó férfi, már Orczy István jobbagyaként nyilatkozik. Megemlíti azt is, hogy korábban a Wattayak bírták a települést, amíg azt el nem zálogosították. Az 1715. évi országos összeírásban nem szerepel Dunakeszi, de a megyei jegyzőkönyv szerint, a kurális (nemesi, nem adózó) falut 18 családfő lakja. Orczy a falut ekkor saját birtokának (nem zálogbirtokának) íratatta össze, kihasználva azt, hogy Wattay János ekkor hosszabb ideig távol volt Bihar vármegye összeírását végezve.

Orczy a királytól zálogként 1712-ben, majd 1717-ben adományként megkapta Thököly Imre gyöngyösi javait is, majd 1717-ben Pesten vett házat az Úri utcában. (A keresztény hadak győzelme után Pesten és Budán csak németek vehettek házat, és oszmán, majd labanc párti rációk lakhattak.)

A vármegye 1728. évi összeírása szerint „Dunakeszy” még mindig Orczy zálogbirtoka. Ezután már nem sokáig „bérelte” Orczy Dunakeszit, amit az is valószínűsít, hogy Grassalkovich Antal 1730-ban az oszmánoktól fegyverrel visszaszerzett területekre vonatkozóan, a „győztes jogán” több más környékbeli településsel együtt magának követte.

Báró Orczy István

Egy 1734. július 20-án Bécsben kelt oklevél szerint a király a Wattayakat megerősíti többek között Körtvélyes-Kesző másképpen Dunakesző birtokosságában. A királyi rendelet szerint az esztergomi Káptalan végezte a beiktatást 1735. április 27. és május 7. között. A beiktatáson jelen volt a község lakosai közül Mihályi Lőrinc bíró, Kurucz András, valamint Vörös Mihály esküdtek, továbbá Cselithey Mihály fóti, Bugyi István és Lédeczy István palotai lakosok. Egy levél tanúsága szerint Wattay István özvegye, Géczy Anna még 1736-ban is kapott Beniczky Istvántól 1000 forint kölcsönt Dunakeszi kiváltására.

Dunakeszin Orczy István tevékenységeként a lakosság átért a római katolikus hitre és valószínű, hogy a mai Kegyeleti temetőben lévő, barokk stílusú Szent István király kápolnát is ekkor építették fel. Feltehetően Dunakeszi első római katolikus lelképásztora is – 1725-től kezdődően – az Ő hathatós támogatásával kezdték meg szolgálataikat a településen. Az 1733. március 26-27-én Pesten kelt vármegyei jegyzőkönyv szerint a helytartótanács kérésére elvégzett összeírásban felsorolják, hogy Dunakeszi katolikus parókiával, plébánossal és kőtemplommal rendelkezik, valamint filiái vannak Fóton, illetve Palotán kápolnával.

Több kutató írásában Dunakeszit Orczy István birtokának állítja, illetve szerintük Ő adta el a települést Grassalkovich Antalnak. Ezek a kijelentések azonban tévedéseken alapulnak. Sem Orczy István végrendeletében, sem az Orczyak családtörténetében Dunakeszi településre való utalás nem szerepel.

Orczy István 1731. április 30-án római szent birodalmi bárói rangot (ekkor még Dunakeszi zálogbirtokosa volt), majd 1736-ban magyar báróságot kapott VI. Károly császártól, aki a bárói diplomában az alábbiak szerint vélekedett róla: *„Te Orczy István különös érdemű vagy, aki sokféle érdemeidért és különös hűséges és hasznos szolgálataidért méltó vagy arra, hogy császári királyi kegyünk által feldíszítéssel. ...Először az országban elmúlt Rákóczi-féle belvillongásai alkalmából tettél nyíltan tanúságot, amikor te megemlékezve törvényes királyod és urad iránt tartozó esküdről és hűségedről a császári vezéreknél, akik a felkelők által elfoglalt Eger várat vissza akarták foglalni, annak vérontás és veszteség nélküli visszafoglalási módját javasoltad, ezen időben az ott tartózkodó seregek szükséges élelméről és fenntartásáról előrelátóan gondoskodtál....Majd pedig a Nekünk hű és igazán kedves tekintetes és nagyságos erdődi Pálffy János gróf császári seregünk főparancsnoka által, most pedig a királyi curiának bírása által az ország felső részében lévő kincstári birtokoknak reád ruházott felügyeletét néhány éven át hűségesen és becsületesen betöltötted és a szatmári békéig nem mulasztottál el egy alkalmat sem, hogy császári seregünket élelemmel ellássad, a felkelők helyzetéről pontos értesüléseket szerezz és az elidegenedetteknek lelkiületét kibékítsd. „*

Orczy nemesi felkelők élén vezetője volt az 1735. évi – katonailag már odaérkezése előtt levert – Szegedinác Jovánovics Péró kapitány féle parasztlázadás rendészeti jellegű lecsendesítésének, amiért VI. Károly császár arany láncon függő 68 nagyobb gyémánttal díszített arcképével jutalmazta meg. A továbbiakban több fontos beosztást látott el a magyarországi Habsburg adminisztrációban (királyi tábla érseki bírása, alországbíró).

Orczy István életének mintegy 80 éve alatt a kismemesi sorból nagy vagyonnal rendelkező báróvá küzdötte föl magát. Egész életét a folyamatos birtokszerzés jellemezte. Birtokainak nagysága meghaladta a 250 000 holdat. 1708 körül

költözött a mátraalji mezővárosba Gyöngyösre. Itt, a piactéren állt földszintes háza, ahol sokat tartózkodott. (Felesége, megromlott házasságuk miatt, a Tarnaörsön építtetett kastélyban lakott.) 1723-ban a városon kívül vásárolt egy területet, ahol 1742 körül már két nagy alapterületű, egymásnak hátat fordító „L” alakú épülettel rendelkezett. Pesten is terjeszkedett, ott a régebbi háza mellett vett egy telket 1728-ban, majd 1729-ben építtetett rá egy nagy épületet.

A római katolikus egyházzal mindig jó kapcsolatokat ápolt, és birtokain – a híveket támogatva – több településen is templomot építtetett. Ennek ellenére előfordult az is, hogy a Váci Püspökség 1719-ben a Dunakeszin birtokos Orczy István ellen a dézsma miatt pert indított. A Habsburg uralkodók követelményeinek megfelelően igyekezett akadályozni birtokain a más vallásúak, különösen a reformátusok tevékenységét.

1731. április 30. Bécs, birodalmi bárói rang és címert

Orczy Istvánnak négy gyermeke ismert, fiai Lőrinc és Kristóf, valamint lányai Zsuzsanna és Anna. Orczy István 1749. december 12-én hunyt el Gyöngyösön, ahol a Szent Bertalan-templomban temették el. Ekkor már csak örökösei, Lőrinc fia és Anna lánya – aki báró Hávor Mátyás, majd annak halála után Gulik János neje volt – éltek. Végrendeletében a következőket írta: *„Jó lehet, hogy kéz pínzt nem hagyhatok, mert mint észrevehetitek az levelekből és aquitációimból, hogy szegén legén voltam, az házasságommal is egy pínzt se nyertem. Hanem amit Isten adott sok fáradtságim után azt kívántam nektek reserválni. Kívánom az Ur Isten már egy kis fundamentumotok léssen az gazdálkodásra, terjessze bőséges áldását reátok és adjon ezer annyit.”*